

Laskai Anna

BTK ZTI 20–21. Századi Magyar Zenei Archívum

A pályázat címe

Egy előadóművész-gondolkodó portréja. Csuka Béla (1893–1957) gordonkaművész zenetudományi munkássága

A témaválasztás indoklása

A Filharmóniai Társaság Zenekarának Archívumában végzett és PhD-disszertációm (*Dohnányi Ernő és a Filharmóniai Társaság Zenekara a nemzetközi koncertéletben 1925–1942*) tárgyköréhez kapcsolódó kutatásaim során szembesültem azzal, hogy az együttes gyűjteményének immár csaknem 170 éves dokumentációja csak szisztematikus rendezésnek köszönhetően maradhatott fenn. A legértékesebb dokumentumcsoportok nagy részét néhol névvel ellátva, gyakran azonban csak kézírásból felismerhetően az együttes 1913 és 1944 között tevékenykedő gordonkaművésze és 1919 és 1921 közötti titkára, Csuka Béla (1893–1957) rendezte kötetekbe és készített listát belőlük. Az együttes történeti dokumentumainak összegyűjtésére és a megőrzésére részben azért került sor, mert az együttes az Operaház emlékgyűjteményéhez hasonló archívum létrehívására törekedett. A gyűjtemény létrejöttében Csuka ambíciója is szerepet játszott, aki zenetörtési hajlamát követve a zenekar dokumentációjának professzionális katalógizálását is elvégezte.¹ Ezt nem csupán a gyűjteményben megőrzött katalógusok, jegyzékek bizonyítják, de a nyomtatásban is megjelent, például a *Kilenc évtized a magyar zeneművészet szolgálatában. A Filharmóniai Társaság 90 éves jubileuma*² című 1943-ban megjelent monográfiája is, amelynek mind több részből álló bevezető fejezetei, mind pedig numerikus mutatókkal ellátott jegyzéke is alátámasztja a szerző gondolkodásának komplexitását. Bár a zenetörténetírás számára mára teljesen feledésbe merült – vagy teljesen ismeretlenül maradt – Csuka Béla zenetudományi munkássága, mégis

---

¹ A Filharmóniai Társaság Emléktárának létrehozásáról lásd: Laskai Anna, „Filharmóniai Társaság 165. Dokumentumok a nagy múltú zenekar Emlékgyűjteményéből”, *Muzsika* LXI/9 (2018. november): 10–16. Csuka ráadásul a filharmonikusok elnökkarnagyának könyv- és kottatáráról is részletes listákat készített. Lásd: Laskai Anna, „Hát, kultúrembereknek mindig van. Dohnányi Ernő könyv- és kottatárának története (1)”. *Muzsika* LX/10 (2017. december), 11–15; Uő., „Hát, kultúrembereknek mindig van. Dohnányi Ernő könyv- és kottatárának története (2)”. *Muzsika* LXI/1 (2018. január), 14–18.

² Csuka Béla, *Kilenc évtized a magyar zeneművészet szolgálatában: a Filharmóniai Társaság emlékkönyve 90 éves jubileuma alkalmából* (Budapest: Filharmóniai Társaság, 1943).

megemlítendő és megkerülhetetlenek a 20. század elején a zenei gyakorlatban már nem használt olyan történeti hangszerek, mint a viola da gamba, és a baryton történetére, repertoárjára és játékmódjára irányuló kutatásai, valamint publikációi.³ Haydn baryton-művei jegyzékének összeállításával ráadásul nem csupán a hazai, de a nemzetközi Haydn-kutatás számára is jelentős szolgálatot tett.⁴ Az ő nevéhez köthető az is, hogy e hangszereket előadóművészként az elsők között vezette be a magyarországi hangversenyéletbe és egyúttal a hazai historikus-játék történetébe.

Célkitűzés, kutatási terv

Jelen pályázat célkitűzése, hogy feltárja e sokoldalú muzsikus eddig teljesen ismeretlen zenetörténeti munkásságát, s egyúttal előadóművészi működésébe is betekintést engedjen. Csuka Béla életútjára vonatkozóan a lexikonok és a nyomtatásban megjelent írások igen kevés információt közölnek, így munkám során az életrajz minél pontosabb megrajzolására is nagy hangsúlyt fektetek majd. Kutatásaimhoz elsősorban a gordonkaművész hagyatékát tekintem át, amely az Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtárában tanulmányozható. E rendkívül gazdag és sokrétű gyűjtemény azért is figyelemreméltó, mert nem csupán Csuka életére és munkásságára vonatkozó dokumentumokat őrzött meg, de a muzsikus több száz kötetes könyv- és kottatárát is magába foglalja: ezek tanulmányozása szintén árnyalhatja Csuka gondolkodásáról, műveltségéről szóló eddigi ismereteinket. Vizsgálódásom során ugyanakkor más gyűjteményekben is kutatásokat végzek majd. Az életrajz megírásához a hagyatékon kívül a Magyar Nemzeti Levéltárban, a Filharmóniai Társaság Archívumában (a gyűjteményt jelenleg a Zenetudományi Intézet 20–21. Századi Magyar Zenei Archívuma őrzi) is gyűjtök adatokat.

Célkitűzéseim közé tartozik Csuka Béla előadóművészi pályafutásának és recepciójának értékelése is, ugyanis nem csupán a filharmonikusok Dohnányi-korszakának zenekari muzsikusaként, de szólístaként és kamaramuzsikusként is működött. E témáról összefoglaló tanulmányt készítek a gordonkaművész repertoárjának közreadásával, különös figyelmet fordítva a historikus hangszerek – a viola da gamba és a baryton – használatára. Az előadóművészi munkásság feltérképezéséhez Csuka Béla hagyatéka nyújt segítséget, hiszen – mint ahogy a gyűjteményből kitűnik – nem csupán a Filharmóniai Társaság dokumentumait rendezte és listázta, de saját koncertjeiről is szisztematikus gyűjtést készített. Hagyatéka alapján

³ Csuka Béla, „Viola da gamba”, *A Zene* XV/7 (1934. január 1.): 89–92. Uő., „A baryton”, *A Zene* XX/7 (1939. január 15.): 135–141.

⁴ Csuka Béla, „Haydn és a baryton”, in Szabolcsi Bence–Bartha Dénes (szerk.), *Zenetudományi tanulmányok Kodály Zoltán 75. születésnapjára* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1957), 669–728.

állítható össze leghitelesebben zenei írói munkássága is, hiszen csaknem minden írása fellelhető benne. Az ösztöndíjpályázat időszaka alatt zeneírói munkásságáról is publikációt készítetek, Csuka Béla annotált bibliográfiáját a 20–21. Századi Magyar Zenei Archívum honlapján (DOI számmal ellátott publikáció) fogom közreadni. Az intézményekben végzett gyűjtéseimet sajtókutatással egészítem ki a Hungaricana és az Arcanum internetes adatbázisok alapján.

Az adatgyűjtésen túl kutatásaim legfőbb célkitűzése egy kismonográfia szövegének előkészítése, amely Csuka Béla életútjába, előadóművészi, valamint zeneírói munkásságába nyújt betekintést és remélhetőleg ismertebbé teszi e sokszínű muzsikus arcképét. A kötet a Zenetudományi Intézet *Musicologia Hungarica* című sorozatában fog megjelenni 2023-ban.

Részletes ütemterv

- **2022. január:** A pályázatban megjelölt téma kijelölése és legfontosabb kérdésköreinek megfogalmazása
- **2022. február–április:** Csuka Béla életútjának feltérképezése és az ezzel kapcsolatos dokumentáció áttekintése (Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtárának Csuka Béla-hagyatéka, a Filharmóniai Társaság Archívuma, a Nemzeti Múzeum hangszergyűjteményének áttekintése a Csuka-hagyaték vonatkozó tárgyi emlékei ügyében, sajtókutatás az Arcanum és a Hungaricana internetes adatbázisai nyomán)
- **2022. május–június:** Csuka Béla zenetörténelmi bibliográfiájának és annotált jegyzékének elkészítése (sajtókutatás a szerző hagyatékának áttekintésével és publikáció elkészítése)
- **2022. július–augusztus:** Csuka Béla könyv- és kottatári jegyzékének összeállítása a hagyaték alapján.
- **2022. szeptember–október:** Csuka Béla előadóművészi működésének és recepciójának feltérképezése, valamint publikáció előkészítése a témában (Bevezető tanulmány és repertoárjegyzék)
- **2022. november–december:** A Csuka Béláról szóló kismonográfia kéziratának előkészítése

Pályázati vállalások

- „Csuka Béla előadóművészi munkássága”. Publikáció Csuka Béla gondolkán, valamint más historikus hangszereken (viola da gamba, baryton) tartott fellépéseiről.

Bevezető tanulmány és lista közreadása a 20–21. Századi Magyar Zenei Archívum honlapján (DOI számmal ellátott publikáció)

- „Csuka Béla annotált bibliográfiája”. Publikáció a 20–21. Századi Magyar Zenei Archívum honlapján (DOI számmal ellátott publikáció)
- „Egy előadóművész-gondolkodó portréja. Csuka Béla (1893–1957) gordonkaművész zenetudományi munkássága”. Kismonográfia kéziratának előkészítése bibliográfiával a *Musicologia Hungarica* zenetudománytörténeti sorozata részére. Várható megjelenés 2023-ban.

Összefoglalás

Mindeddig igen keveset tudunk az Operaházi Zenekar és a Filharmóniai Társaság magángordonkásának, Csuka Bélának előadóművészi és főként zeneirői tevékenységéről. Megjelent publikációi, a Filharmóniai Társaság Archívumában végezett rendszerező munkája és a hagyatékában fennmaradt dokumentáció áttekintése után mégis figyelemreméltónak tekinthetjük munkásságát. Hátrahagyott, vagy kiadatlan írásai, fordításai,⁵ valamint számos saját maga számára készített külföldi szakkönyv kéziratos másolata tanúskodik a muzsikusz kivételes zenetörténeti érdeklődéséről. De vajon mi vezérelte, mi lehetett a célja, amikor ilyen jellegű munkába fogott? Bár Csuka zeneirői munkássága nyilvánvalóan nem mérhető zenetörténeti-kortársainak teljesítményével, mégis e rendszerező-gondolkodó muzsikusz kétségkívül óriási szolgálatot tett háttérben végzett, sokak számára eddig – és talán a maga idejében is – láthatatlan munkáival. Pályázatom célja e sokoldalú muzsikusz minél pontosabb portréjának megrajzolása. Az ösztöndíjas időszak során végzett kutatásaim és a tervezett publikációk elkészítése alapként szolgálhatnak egy Csuka Béláról szóló kismonográfia kéziratának előkészítéséhez.

---

⁵ Nyomtatásban megjelent: *Liszt Ferenc árvízi hangversenyei Bécsben 1938/1939. Walter Teréz (Pulszky Ferencné) naplójából*. Fordította és magyarozó jegyzetekkel ellátta Csuka Béla. Budapest: Országos Liszt Ferenc Társaság–Officina Nyomda, 1941. A hagyatékban további zenetörténeti szövegek fordításai is fellelhetők. Ezek közül megemlítendő Philipp Spitta kétkötetes Bach-monográfiájának a töredékesen elkészült (vagy fennmaradt) fordítása.